

УДК 811.111'373.611

Воробйова О.С.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

Frau Dr. Elena Karasenko

Institut der deutschen Sprache, Frankfurt am Main, Deutschland

ПОЛІСЕМІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню джерел та способів реалізації полісемії в системі англійських фразових дієслів на матеріалі дієслів із постпозитивними компонентами *on* і *off*. В результаті проведеного дослідження виділені спільні та специфічні семантичні типи та групи зазначених дієслівних комплексів, визначені способи реалізації семантичної деривації як основного джерела полісемії англійських фразових дієслів.

Ключові слова: фразове дієслово, постпозитивний компонент, полісемія, семантичний тип, семантична група, семантична деривація.

Vorobiova O.S.

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

Karasenko E.

Institut der deutschen Sprache, Frankfurt am Main, Deutschland

POLYSEMY WITHIN ENGLISH PHRASAL VERBS

Summary. The article dwells on the study of the sources and means of expressing polysemy within the system of English phrasal verbs, based on the classification of phrasal verbs with postpositives *on* and *off*. As a result of the research common and specific semantic types and groups of these verbal complexes have been singled out, means of expressing semantic derivation as the principal source of polysemy in the system of English phrasal verbs have been established.

Keywords: phrasal verb, postpositive, polysemy, semantic type, semantic group, semantic derivation.

Постановка проблеми. Одним із засобів розширення і збагачення дієслівної лексики багатьох мов, в тому числі й англійської, є словотвір. Диференціальною ознакою англійського дієслівного словотвору є функціонування комплексних одиниць типу *to turn on* 'вмикати', *to turn off* 'вимикати', до складу яких входить монолексемне дієслово і постпозитивний компонент (далі ПК) [1], який має комплексну прислівниково-прийменникову природу. Зазначені одиниці, що мають в англійській традиційну назву "фразові дієслова" (далі – ФД) [11], відрізняє широке використання у різних стилях мовлення, високий ступінь словотвірної та семантичної похідності, постійний розвиток семантичної структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Невизначеність природи ПК, категоріального статусу ФД в цілому, їхня словотвірна і семантична похідність, а також складна семантична структура обумовлюють необхідність дослідження цих дієслівних комплексів в рамках певних лінгвістичних напрямків, серед яких виділяються такі аспекти, як вивчення значення слова, в тому числі й похідного, та його семантичної структури (Апресян Ю.Д. [2], Огуй О.Д. [6], Marchand Н. [10] та ін.); словотвірна і семантична мотивація і деривація (Омельченко Л.Ф. [7], Улуханов І.С. [8] та ін.); дієслівна таксономія, зокрема, особливості розвитку семантичної структури похідних дієслів та дієслівних комплексів (Джанумов А.С. [3], Ніколенко А.Г. [5], Bolinger D. [9] та ін.).

Розглядаючи лексико-семантичне словотворення англійських фразових дієслів, Р.В. Єжкова констатує, що більшість ФД мають досить складну смислову структуру, а процес утворення

їхніх лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) знаходиться під впливом трьох основних чинників: 1) багатозначності монолексемного дієслова, що входить до складу композитної лексики фразового дієслова; 2) системи значень другого компонента ФД, 3) інваріантів структур (моделей), в яких використовуються фразові дієслова [4, с. 18].

Але незважаючи на існуючі дослідження, семантика дієслів із постпозитивними компонентами в англійській мові ще не є достатньо вивченою, зокрема, немає детальних семантичних класифікацій, як дієслів із постпозитивними компонентами *on* і *off*, так і дієслів із постпозитивними компонентами в цілому.

Актуальність даного дослідження обумовлена, таким чином, необхідністю подальшого вивчення дериваційних і семантичних процесів в такому продуктивному шарі англійської дієслівної лексики, як фразові дієслова. Вибір фразових дієслів із постпозитивними компонентами *on* і *off* в якості об'єкта дослідження можна пояснити тим, що ці комплексні одиниці характеризуються первинною семантичною опозиційністю, високим ступенем похідності, продуктивності та полісемантизму.

Мета статті. В цьому дослідженні на матеріалі конкретних фразових дієслів, а саме дієслів із постпозитивними компонентами (постпозитивами) *on* і *off* (далі ФД-*on* і ФД-*off*), здійснюється спроба схарактеризувати джерела та якісний характер полісемії в системі англійських фразових дієслів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цій статті висловлюється думка, що переважна більшість фразових дієслів, в тому числі і фразових дієслів із постпозитивами *on* і *off*, є багатозначними лексемами, а відносини полісемії

в рамках даних дієслівних комплексів реалізуються за рахунок наявності в їхніх семантичних структурах типових значень, як загальних, так і специфічних; при цьому основним джерелом полісемантизму комплексних одиниць, що розглядаються, є семантична деривація.

Семантика дієслів із постпозитивами on і off. Порівняльне дослідження семантики ФД-on і ФД-off проводилося з метою виявлення між цими комплексними лексемами спільних і диференціальних семантичних ознак.

В результаті аналізу було встановлено, що ФД-on і ФД-off мають як спільні типові значення, так і специфічні значення, тобто значення, характерні виключно для ФД-on або ФД-off.

Спільні значення ФД-on і ФД-off. Спільними для ФД-on і ФД-off є наступні 8 типових значень, які передбачають 5 різних видів дії (фізичну, абстрактну, ментально-психічну, емотивну та екзистенціальну), та засновані на таких категоріальних поняттях, як *фазовість*, *посесивність* і *релятивність* (що, в свою чергу, передбачає різні види відносин, в тому числі, міжпредметних та міжперсональних).

Опишемо більш детально зазначені семантичні узагальнення і проілюструємо їх конкретними ФД-on і ФД-off.

В рамках ФД-on і ФД-off, що позначають фізичну дію, виділяються дієслова, що позначають рух, а саме *переміщення* і *каузацію переміщення*, напр.: *to move on* 'відправлятися', *to run off* 'тікати', *to hop off* 'кидати (що-небудь)', *to chase off* 'виганяти, виштовхувати (кого-небудь)', і *локативність* (значення груп при цьому є різними, часто антонімічними), напр.: *to throw on* 'накидати (напр., пальто і т.п.)', *to take off* 'знімати (напр., пальто і т.п.)'.

Спільними для ФД-on і ФД-off, що позначають абстрактну дію, є наступні значення: *якість*, а саме *придбання/інтенсифікація якості* і *каузація придбання/інтенсифікації якості*, напр.: *to get on* 'старіти'; *to turn off* 'псуватися (про продукти)'; *to bring on* 'покращувати, модернізувати (що-небудь)', *to round off* 'робити круглим'; *вдале виконання дії*, напр.: *to go on* 'робити успіхи, просуватися вперед', *to pull off* 'успішно виконувати (будь-яку дію)', а також *абстрактне використання*, напр.: *to draw on* 'використовувати (що-небудь)', *to dust off* 'знову використовувати що-небудь (напр., ідеї)'.

Ментально-психічні ФД-on і ФД-off об'єднуються такими значеннями, як *мовлення* (1) і *розумова діяльність* (2), напр.: *to hammer on* 'повторювати знову і знову' (1), *to sound off* 'докладно говорити (про щось)' (1); *to catch on* 'розуміти, усвідомлювати (що-небудь)' (2), *to cast off* 'відмовлятися (від чого-небудь)' (2).

ФД-on і ФД-off *емотивної дії* зводяться до таких спільних значень, як *відчуття* (а саме *початок відчуття*), напр.: *to take on* 'засмучуватися', *to go off* 'дратуватися', і *каузації відчуття*, напр.: *to put on* 'дражнити (кого-небудь)', *to boot off* 'налякати (кого-небудь)'.

Екзистенціальна дія передбачає, як для ФД-on, так і для ФД-off, синонімічне значення *створення* (тобто *каузації початку існування*), напр.: *to cast on* 'набирати петлі у в'язанні', *to toss off* 'зробити (що-небудь) швидко, наспіх'.

Фазовість проявляється в рамках ФД-on і ФД-off за рахунок дієслів, що позначають *початок дії*, напр.: *to take on* 'відкривати вогонь', *to kick off* 'починати (спортивну гру)'.

Спільними *посесивними* значеннями для ФД-on і ФД-off є значення *каузації володіння* і *початку володіння*, напр.: *to sell on* 'перепродувати (що-небудь)', *to sell off* 'розпродавати зі знижкою'; *to take on* 'брати в борг', *to carry off* 'красти (що-небудь)'.

Останнім типовим значенням, в рамках якого ФД-on і ФД-off виявляють спільні значення, є *релятивність*, яка, в свою чергу, проявляється за рахунок таких значень, як *міжперсональні відносини*, напр.: *to get on* 'уживатися (з будь-ким)', *to start off* 'допомагати кому-небудь почати щось', і *співвідношення* (суб'єктів або об'єктів дійсності), напр.: *to ride on* 'залежати від (чого-небудь)', *to set off* 'порівнювати, зіставляти'.

Специфічні значення ФД-on і ФД-off. Специфічні значення, тобто такі значення, які характерні, наприклад, для ФД-on, але при цьому не спостерігаються в системі ФД-off, визначаються, головним чином, в якості значень семантичних груп і підгруп.

Специфічними для ФД-off є наступні 22 значення:

- *припинення знаходження (локативність)*, напр.: *to brush off* 'сходити (напр., про пляму)';
- *каузація припинення знаходження (локативність)*, напр.: *to throw off* 'скидати (напр., одяг)';
- *каузація припинення функціонування (фізична дія)*, напр.: *to turn off* 'вимикати (напр., пристрій, світло і т.п.)';
- *відділення (посесивність, а саме розрив посесивних відносин)*, напр.: *to shear off* 'відділятися, відпадати';
- *каузація відділення (посесивність, а саме розрив посесивних відносин)*, напр.: *to hack off* 'відрубувати (що-небудь)';
- *припинення володіння (посесивність, а саме розрив посесивних відносин)*, напр.: *to blow off* 'розтринькати (гроші)';
- *закінчення/припинення дії (фазовість)*, напр.: *to break off* 'переривати, припиняти (робити що-небудь), зазвичай різко, несподівано';
- *каузація закінчення/припинення дії (фазовість)*, напр.: *to wean off* 'відлучувати (кого-небудь від чогось небажаного)';
- *каузація початку дії (фазовість)*, напр.: *to kick off* 'починати (спортивну гру)';
- *втрата якості (абстрактна дія)*, напр.: *to go off* 'погіршуватися, псуватися, втрачати силу, енергію, яскравість';
- *каузація втрати якості (абстрактна дія)*, напр.: *to knock off* 'зменшувати що-небудь (на певну кількість, одиницю, тощо)';
- *визначення якості (абстрактна дія)*, напр.: *to measure off* 'відміряти що-небудь (напр., довжину)';
- *посилення якості (абстрактна дія)*, напр.: *to set off* 'відтіняти, вигідно підкреслювати що-небудь (напр., очі, одяг і т.п.)';
- *проходження події (абстрактна дія)*, напр.: *to pass off* 'проходити (про захід)';
- *відкладання події (абстрактна дія)*, напр.: *to put off* 'відкладати що-небудь (напр., подію, захід)';

- скасування події (абстрактна дія), напр.: *to rain off* 'скасовувати (подію, захід) через дощ';
- знищення (екзистенціальна дія), напр.: *to kill off* 'вбивати, знищувати (кого-небудь)';
- відмова (ментально-психічна дія), напр.: *to cast off* 'відмовлятися від (чого-небудь)';
- припинення відчуття (емотивна дія), напр.: *to work off* 'позбавлятися від неприємних емоцій (напр., гніву, занепокоєння)';
- зміна фізіологічного стану (фізіологічна дія), напр.: *to nod off* 'засинати';
- ставлення до (релятивність), напр.: *to shrug off* 'ігнорувати, не звертати увагу на (кого-небудь, що-небудь)';
- абстрактна взаємодія (релятивність), напр.: *to head off* 'перешкоджати, заважати (чомусь, особл. негативному)'.

Для ФД-*on*, які відрізняються меншим ступенем семантичної специфічності, ніж ФД-*off*, диференціальними є 15 наступних значень:

- розрахунок (на що-небудь) (ментально-психічна дія), напр.: *to bank on* 'розраховувати на кого-небудь/що-небудь';
- вивчення, аналіз, напр.: *to dwell on* 'докладно зупинятися на (чомусь)';
- усвідомлення (ментально-психічна дія), напр.: *to catch on* 'розуміти, усвідомлювати (що-небудь)';
- умовляння, переконання (ментально-психічна дія), напр.: *to prevail on* 'умовляти, переконувати (кого-небудь у чому-небудь)';
- прийняття (рішення) (ментально-психічна дія), напр.: *to set on* 'твердо вирішувати';
- твердження, схвалення (ментально-психічна дія), напр.: *to pass on* 'схвалювати (напр., рішення)';
- власне знаходження (локативність), напр.: *to linger on* 'засиджуватися, затримуватися де-небудь надовго';
- початок знаходження (локативність), напр.: *to get on* 'сідати (на коня, в громадський транспорт і т.п.)';
- каузація початку знаходження (локативність), напр.: *to throw on* 'накидати (одяг, напр., пальто)';
- каузація початку функціонування (фізична дія), напр.: *to switch on* 'включати (що-небудь)';
- фізичний вплив (фізична дія), напр.: *to turn on* 'нападати (на кого-небудь)';
- продовження дії (фазовість), напр.: *to press on* 'продовжувати робити що-небудь наполегливо';
- абстрактна діяльність (абстрактна дія), напр.: *to carry on* 'робити що-небудь, займатися чим-небудь';
- абстрактний рух (абстрактна дія), напр.: *to roll on* 'проходити (про час)';
- власне водіння (посесивність), напр.: *to hang on (to)* 'тримати (що-небудь)'.

Семантична деривація як джерело полісемії дієслів із постпозитивами *on* і *off*. Розвиток семантики ФД-*on* і ФД-*off* в напрямку полісемії здійснюється в межах семантичної структури самих цих дієслівних комплексів за рахунок певних дериваційних процесів.

У семантичній системі ФД-*off* семантика розвивається за рахунок:

1) метафоризації конкретних значень ФД-*off*, напр.: *to peel off* 'сходити, лущитися (про шкіру, лущиння) → *to peel off* 'виходити із загального строю (напр., про солдатів)', *to throw off* 'скидати (напр., одяг) → *to throw off* 'позбавлятися від чогось (часто несерйозної хвороби тощо)';

2) ускладнення вже існуючого значення ФД-*off* додатковою семою (зазвичай семою посесивності або каузативності), напр.: *to make off* 'бігти' → *to make off with* 'брати без дозволу, красти і тікати'; *to get off* 'припиняти приймати ліки, вживати наркотики' → *to get off* 'змушувати когось припиняти приймати ліки, вживати наркотики';

3) звуження значення ФД-*off*, напр.: *to send off* 'відсилати, відправляти (когось)' → *to send off* 'проганяти з поля (гравця)'; *to finish off* 'повністю закінчувати, завершувати що-небудь' → *to finish off* 'доїдати, допивати';

4) розширення значення ФД-*off*, напр.: *to push off* 'відштовхуватися від берега (у човні)' → *to push off* 'відходити, від'їжджати'; *to shave off* 'збривати (щетину)' → *to shave off* 'знімати (тонкий шар чого-небудь)'.

На відміну від ФД-*off*, для яких характерним є рНа відміну від ФД-*off*, для яких характерним є розвиток семантики в напрямку метафоризації конкретного значення ФД-*off*, ускладнення вже існуючого значення ФД-*off* додатковою семою, звуження і розширення вже існуючих значень ФД-*off*, в системі ФД-*on* семантичні зміни відбуваються тільки за рахунок двох наступних процесів, а саме:

1) звуження значення ФД-*on*, напр.: *to push on* 'продовжувати робити щось наполегливо' → *to push on* 'продовжувати подорож'; *to add on* 'додавати що-небудь' → *to add on* 'додувувати що-небудь';

2) метафоризації конкретного значення ФД-*on*, напр.: *to move on* 'рухатися вперед' → *to move on* 'ставати більш сучасним, досконалім', *to go on* 'йти, їхати, просуватися вперед' → *to go on* 'робити успіхи, процвітати в чому-небудь'.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що проаналізовані фразові дієслова із постпозитивами *on* і *off*, незважаючи на їхню первинну семантичну опозиційність, проявляють, окрім алломорфних семантичних ознак (наявності в їхніх корпусах диференціальних семантичних груп), й ізоморфні якості (див. спільні семантичні типи вище). Семантична деривація за рахунок метафоризації, звуження, розширення та ускладнення значень, яка є джерелом полісемії англійських ФД, є більш розгалуженою у складі ФД-*off*, що можна пояснити більш розвиненою семантичною структурою постпозитивного компонента *off*.

Перспективу подальшого вивчення досліджуваних одиниць створює зіставлення із системами ФД з іншими постпозитивними компонентами або із подібними з точки зору словотвірної деривації префіксальними дієсловами в українській мові та дієсловами з префіксами, що відокремлюються, в німецькій мові; їхнє діахронічне дослідження.

Список літератури:

1. Амосова Н.Н. О синтаксической организации фразеологических единиц. *Учен. зап. ЛГУ. Серия филол. наук.* Л., 1961. Вып. 60. С. 7–14.
2. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Москва : Наука, 1974. 367 с.
3. Джанумов А.С. Семантическая структура постпозитивного компонента *up* в составе фразовых глаголов. *Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация.* 2007. № 1. С. 30–36.
4. Ежкова Р.В. Лексико-семантическое словообразование английских фразовых глаголов в современном английском языке. Донецк, 1986. 47 с.
5. Ніколенко А.Г. Лексико-семантичні та функціональні особливості взаємодії компонентів фразових дієслів сучасної англійської мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – германські мови; Київськ. держ. лінгв. ун-т. Київ, 1999. 21 с.
6. Огуй О.Д. Проблеми постмодерністського моделювання значення та полісемії. *Мовознавство.* 2003. № 1. С. 42–54.
7. Омельченко Л.Ф. Семантична структура англійських композитних дериватів. *Вісник Харківського національного університету.* Харків, 2006. № 725. Вип. 48. С. 77–81.
8. Удуханов И.С. Виды формально-семантической мотивации слов и проблемы описания словообразовательной семантики. *Учен. зап. Перм. ун-та.* 1972. № 243. С. 72–79.
9. Bolinger D. Phrasal Verbs in English. Harvard Univ. Press, 1971. 188 p.
10. Marchand H. On the Description of Compounds. *Word.* 1967. Vol. 23. № 1–3. P. 379–387.
11. Smith L. Words and Idioms. Glasgow : The University Press, 1925. 300 p.